

TOPLUMSAL DEĞİŞME KARŞISINDA AİLE VE OKUL

M. Çağatay ÖZDEMİR *

Özet

Yeni bir yüzyıla yeni bir bin yıla giren insanlığın geride bıraktığı son 200 yıl, büyük çapta değişimler ve dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuştur. Özellikle bilimsel ve teknik ilerlemelerle insanlık, bugün topluluk içindeki veya dışındaki diğer bireylere veya kurumlara güven duymamakta, bu da aralarında iş birliğine izin veren bir grubun üyelerince paylaşılan, yazılı olmayan bir dizi değerler ve normlar olarak tanımlanabilen toplumsal sermayenin zayıflığına işaret etmektedir. Sanayi devriminden sonra yapılanan Batı toplumlarında yaşayan insanlar pek çok sorunlarla karşı karşıyadır ki bu da "Bireyleri hayata hazırlayan okullar işlevlerini yerine getirmede zorlanıyorlar mı?" sorusunu akla getirmektedir. Dikey otoritenin güç kaybetmesi, bireyleri etkisi altına alan yatay otorite güçlerinin çoğalması, ebeveynleri ve okulları güç durumlara düşürmektedir. Okulların, çocukların kişisel ve ahlaki gelişimine ilişkin tüm sorumlulukları üstlenmesi beklenemez; toplumun tüm katmanları okula yardımcı olmalı ve onu desteklemeli, okul ile toplum arasında yakın bir çalışma ilişkisi kurulmalıdır. Öğretmenlere düşen görev de ahlak konusunda açık ve tutarlı bir yol izlemektir. Eğer bu görevi öğretmenler yerine getirmezse, okullar güç kaybeder. Çocukların kişisel ve ahlaki gelişimi için eğitimde okullar ile ebeveynler arasında etkili bir partnerlik kurulması, okul ile toplum arasında yakın bir çalışma ve iş birliğinin oluşturulması yaşadığımız toplumsal değişimin ve çağın gereğidir.

Anahtar Sözcükler: Sosyal değişim, sosyal sermaye, aile ve okul.

Abstract

The last 200 years the humankind left behind has been years in which great changes and transformations have been lived. Especially with the scientific and technical advancements, humankind today do not have confidence in with the individuals inside and outside the community and the institutions which result in the weakness of social capital that can be identified as a series of norms and values shared among the members of a group who give the permission of cooperation among themselves. People living in the Western societies which have been restructured after the industrial revolution are faced with a variety of problems which brings up the question "do the schools that prepare the individuals to life have problems in fulfilling these responsibilities?". The power loss of vertical authority, growing of horizontal authority power which gets at the individuals land parents and the schools in an awkward position. Schools can not be expected to assume all the responsibilities about the personal and moral developments of the children, all layers of the society must help and support the school, a close study relationship between the school and the society must be established.

The duty of the teacher is to follow an apparent and consistent route in morality. If the teachers do not fulfill these duties, the schools lose power. It is the requirement of the society and the age we live in that in education there must be the establishment of an effective partnership between schools and parents, and a coherent study and cooperation between the school and the society for the moral development of the children.

Keywords: Social change, social capital, family and school.

Yeni bir yüzyıla yeni bir bin yıla giren insanlığın, geride bıraktığı son 200 yıl büyük çapta değişimlerin ve dönüşümlerin yaşandığı yıllar olmuştur. 18. yüzyılın sonlarından 19. yüzyılın başlarına kadar batı dünyasında teknolojik gelişmeye bağlı olarak toplumsal düzende görülen dalgalanmalar, batı dışı toplumları da etkisi altına almıştır. Sanayi devrimi olarak adlandırılan bu dönemde buhar gücü ve makineleşme, tekstil, demiryolları ve buna benzer alanlarda oluşturulan yeni endüstriler, yüz yıla yakın bir süre içinde tarım toplumlarını kentsel sanayi toplumlarına dönüştürmüş, o güne kadar oluşmuş ve kırsal yaşamı belirleyen tüm toplumsal normlar, alışkanlıklar ve gelenekler; fabrikaların ve kentin ritmi karşısında eriyip gitmiştir.

Dünyanın belli bir bölgesinde ortaya çıkan, hem süreklilik hem de ritmik bir özellik gösteren bu düzenlilikleri üç başlık altında toplamak mümkündür:

1. *Demografik gelişme*
2. *Çalışmanın yapısal değişimi*
3. *Bilimsel-teknik ilerlemeler*

19. yüzyılın başlarından itibaren bilhassa Avrupa'da tıpta kaydedilen ilerlemelerin sonucu olarak hızlı bir nüfus artışı yaşandı. Nüfus artışıyla paralel olarak insan yerleşimlerinin de niteliği değişti. Ortaçağda mabed, saray ve pazar yerini çevreleyen surların arkasındaki kentler hızla gelişti. Son iki yüzyılda dünya nüfusunda meydana gelen artışlar kentlerde sıkışmaya başladı. Sanayileşen ilk toplum olan İngiltere'de başkent Londra'nın nüfusu 1800'de 1,1 milyondur. 20. yüzyılın ortalarında nüfusu 11 milyona yaklaştı. Aynı doğrultuda 1800-1900 yılları arasında New York'un nüfusu 60.000'den 4,8 milyona yükseldi. 1960 ve 1992 yılları arasında dünyada kentlerde oturanların sayısı 1,4 milyar arttı. Dünya Bankasının 2015 yılı tahminine göre Tokyo'nun nüfusu 30, Bombay'ın 27, Lagos'un ise 25 milyona dayanacaktır. ABD'nin tahminlere göre Doğu ve Güney Asya 2025 yılında dünya nüfusunun yaklaşık yarısını kapsayacak ve bu tarihte Afrika ve Güney Amerika'nın her birinin kent nüfusları Avrupa'yı aşacaktır (Giddens 2000: 503). Tam olmasa bile benzer bir gelişme İstanbul için de geçerlidir. 1927 yılında 794 bin olan kent nüfusu 1950'de 1 milyon 166 bin, 1990'da 7 milyon 309 bin, şimdi de 12 milyon olmuştur. Artık taş devrinden itibaren 19.

yüzyıla kadar bütün kültürlerle damgasını vurmuş olan köy hayatı, gelişmiş ülkelerde müzeliğe olmuştur. Kentleşme süreci eski Avrupa'da doğmuş olan kentli hayat tarzını dahi tahrip etmiştir. New York kenti merkezi Manhattan'la 19. yüzyıl Paris ve Londra'sını ancak çok uzaktan andırırken; Mexico City, Tokyo, Kalkuta, Sao Paulo, Kahire, Seul, Şanghay gibi kent eyaletler kentin alışılmış boyutlarını yerle bir etmiştir. Bu megakentlerin en temel üç özelliği nüfusun büyüklüğü, yoğunluğu ve heterojen oluşudur. Bu kentlerde oturanlar kendilerine özgü bir hayat biçimi kurmuşlardır. Köylü sınıfının çöküşü, kent ile taşra arasındaki geleneksel ilişkiyi de yıkmıştır (Habermas, 2002: 48). Cemaatlerin ve eski dayanışma biçimlerinin parçalanması, örgütlü dinin gerilemesi, coğrafi hareketlilik ve kentleşme kapitalizmin gelişmesinin temel öğeleri olmuştur.

Bu noktada Tönnies'in *gemeinschaft* (topluluk) ve *gesellschaft* (toplum) kavramsallaştırmasını rahatlıkla kullanabiliriz. Modernleşme öncesi Avrupa'nın tipik köylü toplumunu belirleyen *gemeinschaft*; küçük, içine kapalı köydeki doğrudan, yüz yüze temaslara ve büyük ağırlıkla akrabalığın ortaya çıkardığı yoğun kişisel ilişkiler ağına dayanıyordu. Normlar genellikle yazılı değildi. Bireyler de aileden işe, insanların eğlenmesine hizmet eden az sayıda etkinliğe kadar, yaşamın tüm yönlerine ilişkin dayanışma ağıyla birbirine bağlıydı. Öte yandan *gesellschaft* (toplum) ise, kentsel, endüstriyel toplumları belirleyen yasaların ve öteki resmî kuralların çerçevesinde oluşuyordu. Toplumsal ilişkiler daha resmîleşmişti. Bireyler birbirlerine karşılıklı dayanışma ilkeleriyle bağlı değildi artık; dolayısıyla karşılıklı yükümlülükler azalmıştı (Fukuyama, 2000: 18).

Gemeinschaft'in içinde yaşayan bireylerin ilişkilerindeki sürekliliği, *gesellschaft*'te yaşayanlarda göremeyiz. Normların belirleyici gücü *gemeinschaft*'ta daha güçlüdür. Kimse ilişkisini gündelik tatminlere göre düzenleyemez. *Gemeinschaft*'in çıkarı bireyin çıkarından önce gelir. Öte yandan *gesellschaft*'ta yani kentsel mekânlarda yaşayan bireylerin diğer bireylerle ilişkisi kısa ömürlü ve bölük pörçüktür. Bireyler bu ilişkilere, kendi içinde tatmin edici olmaktan çok bir hedefe götüren, çıkarlara yönelik araçlar olarak bakarlar. *Gemeinschaft*'ta bireyler dikey otoriteye bağlıdır. Otorite merkezidir ve çoğul değildir. *Gesellschaft*'ta ise otorite yataydır ve çoğulluk özelliği gösterir. Birey birden çok otoritenin etkisi altındadır.

19. ve 20. yüzyılın başlarındaki bu nüfus patlaması, yüzyılımızın başında evvela kitle denilen bir toplumsal biçim içinde idrak edildi. 20. yüzyılın başlarında ürkütücü boyutlara ulaşan kitlesel akım, örgüt ve eylemlerin mahiyeti 20. yüzyılın ortalarından itibaren değişmeye başladı. Bir araya toplanmış sıkışmış bedenler,

yerlerini insanlar arasında sembolik bilinç oluşturmaya bıraktı. Bu sembolik bilinç her geçen gün daha çok yayılan iletişim araçlarının katkısıyla meydana gelmektedir. Bir araya toplanmış, sıkışmış kitleler artık kitle iletişim araçlarının, medyanın etrafına dağılmış izleyicilere dönüşmüştür. Elektronik iletişim ağları üzerinden ilişki kurmaya çalışan bireyler günümüz dünyasının devasa ve suskun en büyük kitlesini oluşturmaktadır. Sanal görüntü imkânlarını fantastik bir biçimde bireylerin/çocukların ayağına getiren aygıtların içinde en etkilisi ve en tehlikesi olan televizyon daha doğrusu ekran *gerçekliğin* yerine oturmuştur. Ekrandan gelen imaj bombardımanı bizleri gerçek dünyaya yakınlaştırmış gibi yaparak bizleri ondan uzaklaştırmaktadır (Gençtan, 2002: 92).

20. yüzyılın başlarında sokak ve caddelerde omuz omuza yürüyen, yakıp yıkan, geçici de olsa kitle içinde bulunmaktan dolayı yalnızlık duygularını bastıran kitleler sahneden çekilmiş; onların yerine, günümüzde baş edilemeyen bir dünyanın dayanılmaz baskından kurtulmak için ekranların başına geçen, bireysel yalnızlığını ekranlarla paylaşan, ekranların çekici büyümesine sığınan bireyler gelmiştir. Bu sığınmanın en kötü biçimi çocukların ekran karşısında, hiçbir eleştiri ve değerlendirme süzgecini kullanmadan, irade dışı yaptıkları kanal değiştirmelerle sonu belli olmayan maceralara sürüklenmeleridir. Bütün olumlu ve olumsuz özelliklerine karşılık televizyon yatay kültürün ve kültürel devingenliğin bir motorudur. Televizyon ve onun yansıttığı yatay kültürler, dikey kültür değerlerinin ve otoritelerin sorgulanmasını sağlamakta, yüzlerce model insanı model olarak sunmakta fakat bireye hangi normların hayatında işine yarayacağını öğütlememektedir. Ekrandan sarkan bu ağır yükü üstlenme görevini bireylerden beklemek, ütopik bir istek olma özelliğinden daha öte bir anlam taşımamaktadır.

İnsanlığın son 200 yılında görülen diğer bir ritmik düzenlilik de çalışma hayatıyla ilgilidir. Binlerce yıldan beri tarımda istihdam edilen bireyler, 18. yüzyıl İngiltere’inde yaşanan sanayi devriminin ardından, evvela ikinci sektör olan imalat sanayine, ardından da üçüncü sektör denilen ticaret, nakliye ve hizmet sektörlerine kaydırılmıştır. Bu arada sanayi sonrası toplumlar yeni bilgi akışına, araştırma ve yenilenmeye bağlı faaliyetlerden oluşan ileri teknoloji kullanan sanayi, sağlık, bankacılık, kamu yönetimi gibi dördüncü sektör tarafından karakterize edilmektedir (Habermas, 2002: 47).

Avcı kabileden tarım toplumuna, tarımdan sanayiye, sanayiden de bilgi üreten toplumdaki söz edildiğinde akla hemen şunlar gelmektedir: Ekonomide, refahın kaynağı olarak, üretimin yerini hızla hizmetler alıyor. Günümüzün bilgi toplumunun tipik işçisi çelik ya da otomobil fabrikası yerine bankada, bilgisayar

şirketinde, lokantada, üniversitede ya da toplumsal hizmet kurumlarından birinde çalışıyor. Gerek insanoğlunda, gerekse giderek daha akıllı olan makinelerde, bilginin ve zekânın rolü yaygınlaşıyor ve zihinsel emek fiziksel emeğin yerini alacağı benziyor. Uluslararası sermaye üretimi küreselleştiriyor. Markalı ürünler sadece en zengin ülkelerdeki tezgâhlarda değil, fakir ülkelerin tezgâhlarında da tüketime sunuluyor. Bireyler, daha çok tüketmek için daha çok üretmeye zorlanıyor.

Yüzyıllara yayılan sürekliliklerin üçüncü ve nihai unsuru bilimsel ve teknik ilerlemelerdir. Bilim ve teknolojinin şaşırtıcı gelişiminden doğan aletler, makineler ve ürünler hayatın her yanını kökten değiştirmiştir. Otomobil, tren, telgraf ve telefon; insanları ölmekten alıkoyan aşılardan gibi icat ve yenilikler, kısa zamanda bilgisayarların, jetlerin, klimaların, antibiyotiklerin ve televizyonun insan hayatına girişini kolaylaştırmıştır. Her şeyden önce bir otomobil, ot yerine benzinle koşan daha hızlı bir at değildir; bir televizyon, iletişim aracı olmanın ötesinde, yerini aldığı matbaa kültüründen çok farklı aygıttır. Bir bilgisayar; hızlı, güvenilir, ek bir makine veya daktilo değildir (Fukuyama, 2000: 25). Hele internet üzerinden kurulan iletişim telgrafın, sabit telefonun çok daha ötesinde sonuçlar doğuran ve doğurmaya muktedir olan, gizlilikleri yok eden bir teknolojidir.

Artık devlet ve diğer büyük kurumlar, bu teknolojik araçlara sahiptir. İsterlerse, yatak odalarınıza, kredi kartlarınızı tarayıp banka hesaplarınıza girebilirler. Ne satın aldığınızı, ne yediğinizi, nelerden hoşlandığınızı ve TV’de neyi izlediğinizi bilirler. İnternet örneği, bireylere iletişim özgürlüğü sağlayarak onların hayatını kolaylaştıran sistemin, tersinden bakıldığı ve kullanıldığı zaman bireysel özgürlüğü nasıl kafes içine aldığını, bireysel korkuyu nasıl oluşturduğunu bize çok açık bir biçimde gösteriyor.

Bütün bu bilimsel ve teknolojik gelişme ve yenilikler toplumsal sonuçlar silsilesini beraberinde getirmiştir. Hayat tarzımızı ve sosyal ilişkilerimizi kökten değiştiren yeni askerî, tıbbi ve sınıai teknolojiler, atom enerjisine hükmetme, uzaya insan gönderme gibi teknolojik başarılar, genetik biliminin tarım ve insan üzerindeki yeni uygulamaları gibi yenilikler risk bilincimizi, hatta ahlaki güvenimizi sarsmaktadır. İnsanlık, deyim yerindeyse, bugün büyük bir güven sorunu yaşamaktadır.

Fukuyama’ya göre *güven*; ortak normlara dayanan ve düzenli olarak, dürüst ve iş birliği içeren davranışların sergilendiği bir toplulukta, diğer üyelere yönelik olarak ortaya çıkan bir beklentidir. Bireyin topluluk içindeki veya dışındaki diğer bireylere veya kurumlara güven duymaması toplumsal sermayenin zayıflığına

işarettir. *Toplumsal sermaye*, basitçe, aralarında iş birliğine izin veren bir grubun üyelerince paylaşılan, yazılı olmayan bir dizi değerler ve normlar olarak tanımlanabilir (Fukuyama, 2000: 24).

Değerlerin ve normların paylaşılması kendi başına toplumsal sermayeyi oluşturmaz; çünkü paylaşılan değerler yanlış veya dar kapsamlı olabilir. Doğruluğundan emin olunan değerler, grup dışında uygulanma şansına sahip değilse, o değerler toplumsal sermayenin oluşumuna katkı yapmazlar. Toplumsal sermayeyi üreten normlar tam tersine, olduğunca geniş bir toplumsal alanı kapsamak, doğruyu söylemek, yükümlülükler yerine getirmek, sorumluluk almak ve vefakârlık gibi erdemleri içermek zorundadır.

Bir toplumda toplumsal sermayenin azaldığı veya çoğaldığı nasıl ölçülebilir? Bunun için iki yol izlenmektedir. Birincide bireylerin üye oldukları derneklerden okudukları gazetelere varıncaya kadar bir katılım göstergesi belirleniyor. İkincide ise bireylerin kendi hemşehrilerine güvenip güvenmedikleri, rüşvet almaya yatkın olup olmadıkları, kendi çıkarlarını kollayıp kollamadıkları gibi, doğrudan doğruya değer ve davranışlarla ilgili bir anket uygulaması yapılıyor. Öte yandan toplumsal sermayeyi olumlu bir değer olarak ölçmek yerine toplumsal bozulmanın geleneksel ölçüm yolları kullanılarak, yani suç, ailelerin çözülmesi, uyuşturucu kullanımı, hukuki davalar, intiharlar, vergi kaçırma gibi konular ele alınarak toplumsal sermayenin yokluğu belirlenebilmektedir (Fukuyama, 2000: 28-30).

Toplumsal sermayenin her yerdeki en önemli kaynağı, elbette ki ailedir. Birçok insan için, aile bağları kadar güçlü hiçbir bağ yoktur. Batılı olmayan kültürlerde, bu bağlar daha da güçlü olma eğilimindedir. Aile bireylerinin birbirlerine bağlı oluşları, kendi aralarında iş birliği yapmaları ve güven duygusunu yüksek düzeyde yaşamaları toplumsal sermayeye büyük katkı sağlar. Diğer yandan aynı bireyler, kamu hayatında aile ve akrabalık çevresinde yaşanan dürüstlük ve iş birliğine dayalı normları çok düşük düzeyde yaşayabilirler. Ailecilik (familism) denilen bu tavır toplumda iki türlü ahlaki eğilimin ortaya çıkmasına zemin hazırlayabilir. Kamusal otoriteye karşı duyulan ahlaki yükümlülük, akrabaların çıkarı söz konusu olduğunda görmezlikten gelinir. Modern bir toplumda işletmeler, ihtiyaç duydukları bireyleri, iş için aranan niteliklere sahip olup olmadıklarını denetleyerek kadrolarına alırlar. Kan bağının önemli bir ölçüt olduğu ülkelerde ise kamu bürokrasileri aile kayırmacılığının baskısı altında işlevsiz hâle gelmektedir.

İnsanlık tarihinde aile kavramının kökeni ve gelişimi üzerinde pek çok inceleme yapılmış ve değişik fikirler ileri sürülmüştür. Ailenin gelişimi üzerindeki

ilk bilimsel araştırmalar XIX. yüzyıl sonlarında başlamıştır. “Var olma” mücadelesinin ağır bastığı insanlığın başlangıç dönemlerinde aile, aile kavramının temel işlevlerinden biri olan “birlikte yaşama” temeline dayanıyordu. Birlikte yaşama ise korunma, güvenlik, sosyal, ekonomik ve dinsel nedenlere ve özellikle üretime dayanıyordu. Bu yönden, aile bireyleri arasında sıkı bir “dayanışma” ve ailenin bütününe karşı “sorumluluk” egemendi (Özgüven, 2000: 25).

Günümüzdeki ilke ve kuralları belirlenmiş "evlilik" temeline dayanan "aile" kurumunun yaklaşık 4000 yıllık bir geçmişi vardır. M.Ö.2000 yıllarında Mısır'da başlayan evlilik kurumu, toplum düzenini, kültür ve geleneklerin sürekliliğini, yeni nesillerin bakım ve eğitimini sağlayan bir kurum olarak süregelmiş; toplum, dinî kurumlar ve devlet tarafından da desteklenmiştir (Yıldırım,1992).

Toplumsal sermayenin en önemli kaynaklarından biri olan aile kurumu, yirminci yüzyılın ortalarında sanayi ülkelerinde büyük bir değişime uğramıştır. Çağımızdaki sanayileşme ve toplumlardaki hızlı değişmeye paralel olarak kentleşme sonucu aile yapısında da önemli değişimler olmuş ve aileler küçülmüştür. Geleneksel olarak, üç kuşağın bir arada yaşadığı "geniş aile tipi" yerini ana-baba ve çocuklardan oluşan yaygın "çekirdek aile" tipine bırakmıştır.

20 yüzyılın ortalarına kadar varlığını devam ettiren geleneksel ailede ilişkiler, güçlü bir biçimde dikeydi. Yukarıdan aşağıya açık bir otorite çizgisi vardı. Geleneksel bir aile biçiminde (ideal-tipik), baba değişmez bir biçimde sorumluydu; anne ve çocuklar, onun yönetimi altındaydılar (Belki aileyi büyüten hizmetçiler ya da köleler de vardı). Anneler, babalara bağımlıydı; fakat çocukları üzerinde otoriteye sahiptiler. Olasılıkla karmaşık akraba düzenlemeleri vardı; birçok toplumda, örneğin bir kaynananın gelinleriyle ilgili, ya da bir amcanın yeğenleriyle ilgili yetkisi, kesin bir biçimde tanımlanmaktaydı ve kimin miras alacağı, kimin yöneteceği, kimin kiminle evleneceğiyle ilgili açık kurallar vardı (Lawrence, 2002: 14).

Bu değişimler karı-koca ilişkilerini ve çocuk yetiştirme kurallarını önemli derecede etkilemiştir. Modern aile yapısında bütün bu yönelimler altüst olmuştur. İnsanlar artık komşu kızıyla ya da oğluyla, hatta çoğunlukla dinlerini ve arka planlarını paylaştıkları kızlarla ve oğlanlarla evlenmemektedir. Erkekler açısından iyi bir eşin; iyi bir aşçı, iyi bir anne, çorap yamamayı bilen birisi olması o kadar önemli değildir. Her iki cins açısından da hayat arkadaşı olarak tercih edilecek kişide aranan niteliklerin başında, psikolojik doyum ön planda tutulmaktadır. Günümüzde geleneksel evliliğin yerini, nikâhsız evlilik denilen birliktelik almıştır. Koca ile karının birbirlerini romantik olarak sevmeleri; ortak, dost, sırdaş olmaları

ve evliliğin, kişisel olarak kıvanç verici olması istenir. Karı ile koca, zengin ve doyurucu bir ilişki geliştirmek istiyorlarsa, baştan sona uyumlu olmalıdırlar (Lawrence, 2002: 75). Çok hassas duygusal dengeler üzerine kurulmuş bulunan modern çekirdek aile, en küçük bir sarsıntıda gerginlik, anında çözülme tehlikesiyle karşı karşıya gelmektedir.

Toplumsal değişmelerin getirdiği bir diğer önemli sonuç da modern toplumlarda evlilik sorunlarının artış göstermesi ve yardım isteyen insan sayısının inanılmayacak derecede çoğalmasındır. Bugün evli çiftler ya da kişiler evlilik konusundaki sorunun niteliğine göre hekimlere, evlilik danışmanlarına, sosyal hizmet uzmanlarına, halk sağlığı ana-çocuk sağlığı ile ilgili kurumlara ve diğer kurumlara başvurumaktadırlar.

Modern toplumların çekirdek ailesinde, ana-babalar yaşlı kuşakların deneyimlerinden yararlanma imkânlarından yoksun olduğu gibi çağdaş toplumun gerekleri ve yaşantıları da, geleneksel toplumlarda geçerli olan yaklaşımlardan farklı evlilik ve aile hizmetlerini gerektirmektedir (Özguven, 2000:5).

Ailede yaşanan değişimin ana başlıkları şunlardır:

1. Ailenin kendini üretmesi tehlikeye girmiştir. Ekonomik üretim, eğitim, boş zaman değerlendirme etkinlikleri ve aile dışına çıkarılan öteki işlevlerin aksine, ailenin temel işlevlerinden biri olan üremenin yavaşlaması toplumsal sermayenin varlığını tehlikeye düşürmüştür.

Doğurganlık oranları gibi evlenme oranlarında görülen sürekli düşüş, yeni bir birlikte yaşama biçimini beraberinde getirmiştir. Birçok Kıta Avrupası ülkede nikahsız olarak birlikte yaşayan çiftlerin kesin sayısını belirlemek ya da bu sayının değişimlerini incelemek için yeterli istatistikler yoksa da gözlemcilerin tümü çiftlerin evlenmek yerine birlikte yaşamaya yöneldikleri konusunda aynı fikirdeler. Yirmi ile yirmi beş yaş arasında olan Danimarkalı kadınların yüzde 45'i, İsveçli kadınların yüzde 44'ü, Hollandalı kadınların yüzde 19'u evlenmeden birlikte yaşamayı seçmişlerdir. Buna karşılık bu oran Amerika Birleşik Devletleri'nde ancak yüzde 14'tür. ABD'de evlilik dışı doğan çocukların yüzde 25'i birlikte yaşayan çiftlere aittir; Fransa, Danimarka ve Hollanda'da bu oran çok daha fazladır, İsveç'te ise yüzde 90'dır (Fukuyama, 2000).

2. Birçok eğitilmiş Avrupalı ve Amerikalı için, çocuk büyütme ve aile sahibi olmak moda olmaktan çıkmıştır. Modern bilgi toplumunda, çocuk sahibi olmanın maliyetleri oldukça artmıştır. Kadınların iş gücü hayatına katılmaları ve kariyer yapmadaki isteklilikleri, çocuğun insan hayatında ayak bağı olduğu düşüncesini doğurmuştur. Birçok batılı kadın açısından çocuk büyütme, işten ayrı geçirilen zamanda binlerce dolar kayıp anlamına gelmektedir. Parasal imkânlardan uzaklaşan kadın ve erkekler açısından çocuk sahibi olmak demek, aynı zamanda hayattan zevk alma yeteneğinin körelmesi anlamına da gelmektedir.

3. ABD’de her iki evlilikten biri boşanmayla sonuçlanıyor. Evlilik esnasında çocuk sahibi olunmuşsa, tek ebeveynli duruma düşen çocuklar yetersiz ekonomik şartlar altında yetişiyorlar. Sorunun daha vahim yönü, gayrimeşru çocuklardır. Babalarını tanıma imkânı bulamayan bu çocuklar yetersiz sosyalleşme sürecinden geçiyorlar ise, ileride sorunlu bir insan olma ihtimalleri de artıyor demektir (Nave-Herz 1997; Peukert, 1991).

4. Yalnız yaşayan insan sayısı giderek artmaktadır. Resmî nikâh yaparak evlenmenin cazibesini yitirmesinin yanında, birlikte yaşamanın da uzun süreli olmadığı görülüyor. İnsanlar birlikte yaşamanın yükümlülüğünü üstlenmek istemiyorlar. Çekirdek ailenin en yaygın olduğu İskandinavya (Oslo’da tek başına yaşayan kişilerin oranı %75 civarındadır.), tek başına yaşayan bireylerden oluşan yarıdan fazla nüfusuyla, en yalnız toplum tablosu çizmektedir (Fukuyama, 2000:97).

Bireyi toplumdaki diğer insanlara bağlayan kurumların nispeten zayıf olduğu yalıtılmışlık hâlini daha da yoğunlaştırıyor. Bireyselleşen kişi kendisini daha korumasız hissediyor. Artık birçok insan fiilen yapayalnızdır. Bu tür bir toplumsal yalıtılmışlık, güvensizlik duygusunu şiddetlendiriyor. Toplumun karakteristik saplantılarının -sağlık ve güvenlik gibi- birçoğu bu tür bir toplumsal yalıtılmışlığın ürünüdür (Furedi, 2001: 103).

Günümüzdeki bireysel ve toplumsal anlamdaki güvensizliğin yoğun bir risk bilincine yol açmasının nedeni, toplum-birey ilişkisindeki değişimde gizlidir. Birçok yazar, son yıllarda batı toplumlarında görülen önlenemez bireyselleşme sürecine dair yorumlarda bulunmaktadır. Ekonomik koşullardaki değişim emek piyasasını güvensiz hâle getirmiş ve toplumsal hizmetlerin sağlanması sorumluluğu büyük ölçüde devletten bireyin omuzlarına kaymıştır (Furedi, 2001: 102).

Ancak bireyselleşme sürecinin tek kaynağı elbette emek piyasasındaki değişim değildir. Ekonomideki bu değişim, toplumun her alanındaki kurum ve ilişkilerin dönüşümüne eşlik etmektedir. Siyasi partilere ve sendikalara katılımın

azalması, insanlar arasındaki geleneksel dayanışma biçimlerinin yıprandığını göstermektedir (Furedi, 2001: 102).

Ekonomideki durgunluk ve toplumsal kurumlardaki zayıflama birbirini perçinliyor ve toplumsal çözülme artıyor. Toplumsal bütünlük sorunu bireylerin gündelik yaşamını da etkiliyor. Bireyler eski gündelik hayat tarzını ve gelenekleri olduğu gibi kabullenmek istemiyorlar. Ailenin, bir destek kaynağı olarak rolü dahi tartışılıyor. Bu koşullar altında, yakın geçmişten miras alınan beklentiler ve davranış biçimleri gelecekteki davranışlarımıza rehberlik edemez hâle geliyor. İnsanlar arasında otuz yıl önce var olan ilişkiler bugünkü sorunlarla nasıl baş edeceğimize dair pek bir şey söylemiyor (Furedi, 2001: 103).

ABD ve İngiltere’de bireylerin sadece dinsel, ekonomik, kültürel alanlardaki otoritelere karşı besledikleri güven duygusunun zayıflaması yeni bir uzmanlık alanını ortaya çıkarmıştır. Tüm bu nedenlerle modern toplum hayatında yalnız kalan ailelere yardım ve desteği sağlamak amacıyla çeşitli hizmetlerin geliştirilmesi gereği açıktır. Bu yeni uzmanlık alanları temel insan ilişkilerindeki güvensizlik ve muğlaklıktan beslenmektedir. Eskiden bireyler tek başlarına çözemeyecekleri problemlerle karşılaşınca ya aile üyelerine ya da din adamlarına danışıp onların tavsiyelerini alırlardı; şimdi ise araya konunun uzmanları giriyor ve danışmanlık yapıyorlar. Bu yeni uzmanlar insanlara hayatın her yönü hakkında tavsiyelerde bulunuyorlar. Danışmanlık kurumunun iyice kök saldığı alanların çokluğu bireylerin sorunlar karşısında çaresizliğini ve toplumun hastalıklı olduğunu gösteriyor:

<i>Alkol</i>	<i>Kişinin kendi vücuduna zarar vermesi</i>
<i>Bekârlık ve boşanma</i>	<i>Kriz</i>
<i>Cinsel bozukluklar</i>	<i>Kumar</i>
<i>Çiftler ve evlilikler</i>	<i>Kurban destek hatları</i>
<i>Çocuk yardım hatları</i>	<i>Kültürler ve ırklar arası sorunlar</i>
<i>Din</i>	<i>Okula giden çocuklar</i>
<i>Erkek grupları</i>	<i>Ölüm ve taziye</i>
<i>Eşcinsellik</i>	<i>Özürlülük</i>
<i>Feminist terapi</i>	<i>Piyango kazanma</i>
<i>Fobiler</i>	<i>Sığınma evleri</i>
<i>Gençlik</i>	<i>Taciz</i>
<i>Hamilelik ve kürtaj</i>	<i>Tecavüz</i>
<i>Hastalıklar</i>	<i>Tek-ebeveynli aileler</i>
<i>HIV ve AIDS</i>	<i>Travma ve felaket</i>

İşten çıkarılma ve işsizlik
Kariyer danışmanlığı ve
rehberliği
Karşılıklı danışmanlık
Kısırlık tedavisi

Uyuşturucu
Yaşlılık
Yeme bozukluğu
Zorbalık (Furedi, 2001: 179).

Yukarıda sıralanan danışmanlık alanlarının çokluğu, sanayi devriminden sonra yapılan Batı toplumlarında yaşayan insanların ne tür toplumsal sorunlarla yüz yüze geldiklerinin de göstergesidir. Bu sorunların varlığından ziyade çokluğu ister istemez şu sorunun sorulmasını zorunlu kılıyor: Bireyleri hayata hazırlayan okullar işlevlerini yerine getirmede zorlanıyorlar mı?

Son yıllarda bizim dışımızdaki Batı ülkelerinde eğitimdeki standartlar konusunda büyük tartışmalar olmaktadır. Dile getirilen görüşlerde çocukların temel beceri ve yeterlik düzeylerine ulaşip ulaşamadıkları konusunda kaygıların yanı sıra, çocukların ve özellikle gençlerin kurnasız ve şiddete dönük davranışlar sergiledikleri de sorgulanmaktadır. İstatistikî bilgiler, şiddet içeren suçların ve hap kullanımının gençler arasında artmakta olduğunu göstermektedir (Thomas, 1998).

Dikey otoritenin güç kaybetmesi, bireyleri etkisi altına alan yatay otorite güçlerinin çoğalması, ebeveynleri ve okulları güç durumlara düşürmektedir. Kuşkusuz toplum, günümüzde bir değişim hâlinindedir. Hâlen hızlı toplumsal değişim batılı toplumları karakterize ettiği kadar bizim toplumumuzu karakterize etmektedir. Toplumsal hayat açısından parçalara ayrılan, giderek kompartımanlaşan bir toplumda yaşıyoruz. Toplumumuzda değerler ve ahlak konusunda artmakta olan zıtlıklar farkında olmadan radikal düşünce tarzlarını da beslemektedir. Laik, çoğulcu bir toplumda yüksek ahlak standartlarına göre insanları en iyi şekilde nasıl eğitebileceğimizi, toplumsal sermayemizi çoğaltabilecek ve harekete geçirebilecek hangi ortak değerlerin üzerinde vurgu yapacağımızı belirlemek zorundayız.

Çocukların ve gençlerin davranışlarının toplumsal açıdan kabul edilebilir ve istendik standartta olmasını sağlamada ve onlara doğru değerleri aktarmada ebeveynlerin ve okulların rolünü önemsemekle beraber, bu rolün yerine getirilmesini sadece onlardan beklemek doğru bir yaklaşım olamaz.

Okulların, çocukların kişisel ve ahlaki gelişimine ilişkin tüm sorumlulukları üstlenmesi beklenemez. Okullar zaten bu alanda pek çok çalışma yapmaktadır. Ancak okullar etkili vatandaşlar üretmek zorundaydı bu konuda onlara toplumun tüm katmanları yardımcı olmalı ve okulları desteklemelidir. Herkes, paylaşılan değerlerin aktarılmasında, ev ile okul deneyimleri arasındaki süreklilik duygusunun

gelişimine yönelik çalışma ve gençleri destekleme sorumluluğunu paylaşmalıdır. Dolayısıyla okul ile toplum arasında yakın bir çalışma ilişkisi kurulmalıdır.

Gençlerin sorumluluk duygusuyla hareket edebilmesi, beceriler kazanabilmesi; temel ilkeler ve değerlerle buluşmasına bağlıdır. Genç insanları eğitmekten sorumlu olan kişiler, gençlerin başarılı bir biçimde toplumla bütünleşmelerinde gerekli vatandaşlık niteliklerini kazanabilmeleri için bu temel ilke ve değerler üzerinde mutabık kalmaya çalışmalıdır. Bu ilke ve değerler konusunda uzlaşma sağlamak sanıldığı kadar kolay değildir. Toplum olarak kültürel mirasımızın zenginliğini ve çeşitliliğini demokratik değerlerle buluşturarak toplumsal sermayesi yüksek bir toplum hâline gelmeliyiz.

Çocuklar erken yaşlarda ebeveynleriyle özdeşleşir ve onlarda gözledikleri davranış şekillerini içselleştirir. Bu yolla çocuklar dış olaylara karşılık verme örüntülerinden meydana gelen bir repertuar oluşturur ve kendi yaşantılarında benzer olaylarla karşılaştıklarında öğrendikleri yanıtları içeren bir havuza başvururlar.

Çocuk okula başladığında okul, çocuğun evde kazanmış olduğu olumlu deneyimlerden yararlanmalıdır. Ev, eğitim sistemi için önemlidir ancak evden okula getirilen olumsuz deneyimlere okulun nasıl tavrı takınacağı rastlantılara bırakılmamalıdır. Okullar yalnızca temel becerilerin aktarılmasında ve çocukların akademik ve entelektüel yeteneklerini geliştirmede rol oynamamalıdır. Okullar aynı zamanda çocukların kişisel gelişimine ve genel olarak davranışlarına katkıda bulunmalıdır.

Toplumun karmaşık sosyal, ekonomik ve politik yapısını dikkate alırken, genç insanlarla gelecekteki rollerine hazırlandıkları okullarda yardım ve yönlendirme verilmesi gerektiği görülür. Genç insanların yirmi birinci yüzyılın hızla değişen teknolojik ilerlemeleriyle başa çıkması için hem esnek hem uyumlu olması gerekir. Gençlerin diğer bireylerle iletişim kurabilmesi, onlarla iş birliği yapabilmesi için beceri kazanması gerekir. Genç insanların baskı ve çatışmalarla başa çıkabilmesi, kararlar verebilmesi, değişimi yönetebilmesi gereklidir. Gençlerin gündelik problemlerden kaynaklanan zorluklarla karşı karşıya gelmede gönüllü olması gerekir. Genç insanların, kendi refahlarını ve diğer insanların refahlarını etkileyebilecek çok çeşitli ahlaki ve toplumsal konularda bilgili ve rasyonel değerlendirmelerde bulunması için eğitilmesi gereklidir (Thomas, 1998).

Bununla beraber kuşak farkı, ebeveynlerle gençleri karşı karşıya getirir. Genç insanlar ebeveynlerinin farklı bir dil konuştuğunu ileri sürer; ebeveynler de çocuklarını suçlarlar. Her iki tarafın, birbirinin dilini anlamaması hâlinde evin, yani ebeveynlerin çocuklarının kişisel gelişimine katkıları çok düşük düzeyde gerçekleşir.

Gençler; ebeveyn, akran grupları, medya ve toplum tarafından uygulanan baskıları yaşarken okul onları yalnız bırakmamalı, desteklemeye çalışmalıdır. Okullar, çocukların düşünme yeteneğini güçlendiren, kişisel ve ahlaki gelişimleriyle ilgili önemli konuları düşünmesi için onlara zaman veren öğrenme deneyimleri sunmalıdır. Örneğin çocuklar, kaba davranışlar gösteriyorsa önemli bir sınıf kuralını pekiştirmek için öğrencileri bir araya toplamak gerekir. Çocukların başka kişileri dinlemesini, çatışmaları ve olumsuz duyguları yönetmesine yardımcı olmak için zaman ayrılmalıdır. Bunların tümünün çocukların özgüvenine önemli etkileri vardır ve bunlar üretken sınıf ilişkilerinin teşvik edilmesine yardımcı olmaktadır. Çocuklara her dönemde faydalı olacak konuları öğretmede başarılı olmak için öğretmenin yetiştiği bağlamın kalitesi artırılmalıdır.

Ahlaki değerlere sahip olmayan bir demokratik düzenin gelişme ve yaşama şansı, rastlantılara bırakılamaz. Ahlaki değerlerin aktarımında okul tek başına bırakılmazsa, okulun hâlâ bir güç odağı olarak rolünü yerine getirebileceğini rahatlıkla söyleyebiliriz. Diğer bir deyişle çocuklar okuldan mezun olurken işlev gösterecekleri kamusal alanda, zengin kişisel donanımlara sahip olarak okuldan mezun olmalıdır. Eğitim sistemimiz iyi, aktif, katılımcı yurttaşları desteklerken ahlaki boyutu vurgulamayı sürdürmelidir (Thomas, 1998)

Okul değerleri aşağıdaki konuları içermelidir:

1. *Doğru söylemek*
2. *Sözünde durmak*
3. *Başka kişilerin haklarına ve eşyalarına saygılı olmak*
4. *Başka kişilere karşı düşünceli davranmak*
5. *Bizden daha az şanslı ve güçsüz olanlara yardımcı olmak*
6. *Davranışların kişisel sorumluluğunu taşımak*
7. *Kendi kendine disipline olmak*

Okul değerlerinin reddetmesi gereken konular ise şunlar olmalıdır:

1. *Dedikodu*
2. *Kabalık*
3. *Sorumsuzluk*
4. *Dürüst olmama*

Bu noktada, okulların toplumun tüm bozukluklarından sorumlu olamayacağını söylemek gerekir. Elbette okullar bir ahlak vakumunda işlev görmezler. Ama okullar da değerden uzak alanlar değildir. Okullar, etkili vatandaşlar yetiştirmede toplumun tüm kurum ve kuruluşları tarafından desteklenmelidir. Bu hususta öğretmenlere düşen görev; ahlak konusunda açık ve tutarlı bir yol izlemektir. Eğer bu görevi öğretmenler yerine getirmezse, okullar güç kaybeder. Çocukların kişisel ve ahlaki gelişimi için eğitimde okullar ile ebeveynler arasında etkili bir partnerlik kurulması, okul ile toplum arasında yakın bir çalışma ve iş birliğinin oluşturulması yaşadığımız toplumsal değişimin ve çağın gereğidir.

Kaynaklar

- Fukuyama, F. (2000). *Büyük Çözülme*, (Çev. Z. Avcı, A. T. Aydemir), Sabah Kitapları, İstanbul.
- Furedi, F. (2001). *Korku Kültürü*, (Çev. Barış Yıldırım), Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Gençtan, E. (2002). *Hayat*, İstanbul: Metis Yayınları.
- Giddens, A. (2000). *Sosyoloji*, (Çev.H: Özel, C. Güzel), Ayraç Yayınevi, Ankara.
- Habermas, J. (2002). *Küreselleşme ve Milli Devletlerin Akibeti*. İstanbul: Bakış Yayınları.
- Lawrence M. F. (2002). *Yatay Toplum*, (Çev. Ahmet Fethi), İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- Nave-Herz, R. (1997). *Familie Heute*, Wandel der Familienstrukturen und Folgen für Erziehung, Primus Verlag, Darmstadt.
- Özgüven, İ. E. (2000). *Evlilik ve Aile Terapisi*, PDREM Yayınları, Ankara.
- Peukert, R. (1991). *Familienform im sozialen Wandel*, Leske+Budrich Verlag, Opladen.
- Thomas, P. (1998). Personal and Moral Development, in A. Cashdan & L. Overall. (eds) *Teaching in Primary Schools*, London: Cassell.
- Yıldırım, İ. (1992). *Evlü Bireylerin Uyum Düzeylerini Etkileyen Bazı Etmenler*, PDR Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.

*Summary***FAMILY AND SCHOOL IN VIEW OF SOCIAL CHANGE****M. Çağatay ÖZDEMİR ***

The last 200 years the humankind left behind has been years in which great changes and transformations have been lived.

The disciplines that occur in a particular part of the world and show rhythmic and continuity can be classified under three titles which are; demographical development, structural change of the study and scientific and technical innovations.

From the beginning of 19th century especially with the innovations in medicine there has been population explosion. At the beginning of 20th century the nature of mass movements and actions happened in dreadful dimensions have begun to change. At the beginning of this century masses who temporarily suppress the feeling of loneliness by walking shoulder to shoulder have gone and in place of them individuals who chose tv screens to share their loneliness came into being.

The third and final continuities are scientific and technical innovations. Instruments, machines and products that arise from the astonishing development of science and technology have changed all aspects of our lives radically. The innovations being faced appeal our risk conscience moreover our trust. Humankind today is faced with a big trust problem.

According to Fukuyama, trust is an expectation which occurs towards other members in a society which has behaviours that depend on common norms. When an individual does not have trust in another individual inside or outside the community or the institutions this shows the weakness of the social capital. Basically social capital can be defined as a series of unwritten norms and values which are shared by the members of a group in which there is permission for cooperation (Fukuyama 2000: 24).

Address for correspondence: * Prof. Dr. M. Çağatay Özdemir, Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Bölümü Teknikokullar/Ankara, cagatay@gazi.edu.tr

The most important resource of the social capital everywhere is the “family”. When the families are faithful to each other, make cooperation among themselves and live the feeling of trust at a high level, this has high contributions to the social capital.

Family institution which is one of the most important resources of social capital has changed in a parallel way according to the industrilization and rapid changes in the societies and urbanization so the family has become smaller, and “nuclear families” has replaced “large families”.

The major titles of the changes lived in the family are:

1.In contrast to the other functions of the family, economical production, education, leisure time activities, the slowdown of production which is the major function of a family has risked the existence of social capital

2.It has been out of fashion for most educated European and Americans to have a family and grow up children

3.One out of two marriages in the USA result with divorce

4.The number of people living alone is continually increasing.

In the USA and England the weakening of the feeling of trust the individuals have towards the religious, economic, cultural authorities have brought about a new area of specialization. It is apparent that because of this reason various services must be developed to provide help and support to the families who are left alone in the modern society life. These new area of specializations are nourished by distrust and ambiguity in basic human relations. The high quantity of counselling areas in alcohol, crisis, marriage and divorce, sexual disorders, gambling and sexual disorders and more others are the indicators of what problems the people living in Western societies face after the industrial revolution. The high quantity of problems brings up the question "do the schools that prepare the individuals to life have problems in fulfilling these responsibilities?".

The power loss of vertical authority, growing of horizontal authority power which gets at the individuals and parents and the schools in an awkward position.

Schools and parents have very important roles in providing the behaviours of children in a way that they are acceptable and wanted in the society being lived in, but it would not be a correct approach to expect all these only from the school.

Schools can not be expected to assume all the responsibilities about the personal and moral developments of the children, all layers of the society must help

and support the school, a close study relationship between the school and the society must be established.

Schools must not only help in transferring basic skills and developing the academical and intellectual abilities but also must contribute to the personal development and behaviours of the children generally.

While taking into consideration of the society's complex social, economic and political structure, it is seen that help and orientation should be presented to the children in preparing them to their future roles.

The young people have to gain skills in order to communicate and have cooperation with the other individuals. When young people cope with people's oppression and conflicts, make decisions it means that they can administer the change. Young people must be educated to be able to make evaluations about various moral and social subjects which effect their and other people's welfare (Thomas 1998).

Schools must try to support the young people while they are under the pressures applied by the parents, peer groups, media and the society. Schools should present learning experiences which strengthen the thinking skills of the children and give them enough time for providing them to think important subjects for their personal and moral developments.

School values must include subjects as telling the truth, abide by a promise, being respectful to other people's rights and belongings, acting thoughtfully, being helpful to others who are less luckier and powerless than us, being self-disciplined. However, values as gossip, crudity, irresponsibility, being dishonest must be rejected by the school.

The duty of the teacher is to follow an apparent and consistent route in morality. If the teachers do not fulfill these duties, the schools lose power. It is the requirement of the society and the age we live in that in education there must be the establishment of an effective partnership between schools and parents, and a coherent study and cooperation between the school and the society for the moral development of the children.